

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

- Η εμφάνιση της Θεονόης
- Ο λόγος της Ελένης (987-1045)
- Ο λόγος του Μενέλαου (1046-1100)
- Η απόφαση της Θεονόης (1101-1137)

Ι. ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΕΣ ΤΕΧΝΙΚΕΣ – ΣΚΗΝΟΘΕΣΙΑ

Σκηνοθετικοί και σκηνογραφικοί δείκτες (στοιχεία όψης)

- Προαναγγελία εισόδου Θεονόης: («βγαίνει όπου νάναι η μάντισσα Θεονόη», «βροντάει απ' τις αμπάρες το παλάτι»)
 - Η άφιξη των νέων προσώπων αναγγέλλεται από τον Χορό ή από κάποιον ήρωα (θεατρική σύμβαση = κανόνας)
 - Η Ελένη πανικοβάλλεται (δημιουργία δραματικής κατάστασης)
- Εμφάνιση Θεονόης («πήγαινε μπρος εσύ να μου φωτίζεις», «κατά την πρεπούμενη συνήθεια... ανέμιζε το θειάφι», «με τη φωτιά καθάρισε το δρόμο», «το δαυλό μπροστά κούνησε να περάσω»)
 - επιβλητική, μεγαλόπρεπη, ιεροπρεπής, τελετουργική εμφάνιση (Η Θ συνοδεύεται από δύο τουλάχιστον θεραπαινίδες: η μία κρατά θυμιατήρι με τον οποίο «καθαίρει» (= εξαγνίζει) τον αέρα και η άλλη πυρσό αναμμένο με το οποίο καθαίρει το έδαφος από όπου θα περάσει η μάντισσα (τυπικό εξαγνισμού – καθαρισμού))

Δραματική οικονομία

Η σκηνή στο σύνολό της συμβάλλει

- στην ένταση της δραματικότητας (με την απειλή της αποκάλυψης της παρουσίας του Μενέλαου)
- στην εξέλιξη του δράματος (εξασφαλίζεται η σιωπή της Θεονόης και το σχέδιο της σωτηρίας πέφτει στους ώμους των δύο συζύγων)
- Η σκηνή επίσης μπορεί να παραλληλιστεί με δίκη με δικαστή-κριτή τη Θεονόη, ενώ η Ελένη και ο Μενέλαος κάνουν έναν αγώνα λόγων

► Υπόθεση-Πλοκή: Σ' αυτή τη σκηνή οι δύο ήρωες θα παρακόμψουν το επίδοιο που λήγεται Θεονόη, ώστε να ασχοληθούν απερίετατοι με το σχέδιο που θα τους οδηγήσει στην ελευθερία. Κάποιοι μελετητές κρίνουν περιττή τη σκηνή αυτή, γιατί τη θεωρούν μια άσκοπη επιβράδυνση της εξέλιξης του έργου. Φαίνεται όμως ότι ο Ευριπίδης έβρινε απαραίτητη τη σκηνή για λόγους, όπως οι παρακάτω:

- χρειαζόταν ένα πρόσωπο μέσα από το παλάτι, για να βοηθήσει τους ήρωες.
- ήθελε να παρεμβάλει το αγώνα λόγων που τόσο συγκεντρώνει τους θεατές και προκαλούσε δραματική ένταση
- για να δώσει πολιτικές προεκτάσεις στο έργο (παραλληλισμός με τις πολιτικές του Αθηναίων)
- για να προκαλέσει ενδιαφέροντα θέματα και θρησκευτικής κατανόησης θεών θεοτήτων, με τη μεγαλόπρεπη εμφάνιση της Θεονόης.
- για να θέτει σοβαρά φιλοσοφικά θέματα, όπως η δικαιοσύνη, η ηθική, η ανθρωπιά κτλ («από εκστης φιλόσοφας»).

► Ο ρόλος της Θεονόης: Η Θεονόη, ως μυθικό πρόσωπο, αποτελεί δηλαδή

χρημα του Εuryπιδου, για να εξυπηρετηθούν αποκλειστικά οι δραματικές ανάγκες του ευχρηστικού έργου. Παρ' όλα αυτά, δεν είναι ένα τυχαίο πρόσωπο, είναι ο κεντρικός άξονας γύρω από τον οποίο περιστρέφεται όλη η τραγωδία. Το όλομμά της διαδραματίζει ρόλο καταλυτικό στην Πλοκή. Αρκούν, να αποφασίσει την καταδίκη των δύο ηρώων και να μας βυθίσει στην απελπισία. Στη συνέχεια, όμως, θα ανατρέξει τα πάντα και με την νέα απόφασή της θα δώσει λύση για την αλυσίδα έκτασης του έργου.

II. ΙΔΕΕΣ

Ο ανθρωπομορφισμός των θεών:

- Οι θεοί διακατέχονται από πάθη (= ελαττώματα ανθρώπινα) «η Ήρα που πρώτα σε κατέτρεχε, στέργει» (στ. 969-970), «η Κύκλιος γυρεύει να εμποδίσει τον γυρισμό σου» (στ. 975-6).

Η επέμβαση των θεών στη ζωή των ανθρώπων:

- «Υπάρχει αμάχη στους θεούς για σένα» (στ. 967)

Η μαντική δύναμη

- «τι λες για τα μαντεύματά μου;» Η Θ προφήτευσε την επιστροφή του Μενέλαου και δικαιώθηκε. Επιπλέον, η Θ έχει τόσο μεγάλη προφητική δύναμη, ώστε γνωρίζει ακόμα και τις πιο ενδόμυχες σκέψεις και τις επιθυμίες των θεών. Ακόμη, γνωρίζει τα πάν σχετικά με το είδωλο και την εξαφάνισή του.
- «Η τύχη σου όμως κρέμεται από μένα»: Εδώ η Θ δεν υπονοεί ότι ο ρόλος της είναι ισότιμος με αυτόν των θεών, αλλά ότι από τ απόφασή της εξαρτάται η σωτηρία ή η καταστροφή του Μενέλαου.

Η τιμωρία νεκρών και ζωντανών

- Στον Κάτω Κόσμο (στον Άδη) οι άνθρωποι τιμωρούνται για τις πράξεις τους.

Η αθανασία της ψυχής

- Ο Ευριπίδης διακρίνει τον άνθρωπο σε σώμα και σε νου (ψυχή). Η ψυχή ανεβαίνει στον αιθέρα, χωρίς να χάνει τη συνείδηση.

Το καλό όνομα – υστεροφημία

- Το καλό όνομα (καλή φήμη) εν ζωή και η υστεροφημία (= το καλό όνομα που αφήνει κάποιος μετά θάνατον) είναι βασική αντίληψη στον αρχαίο ελληνικό κόσμο.

Μίσμα

- Θεωρούσαν μίσμα (= κάτι ρυπαρό, βρώμικο) τον θάνατο σε ιερό χώρο (σε ναό ή σε τάφο): «κι έχει στο νου του να μας πιάσει τους ικέτες στον τάφο με την κείνα... κι απάνω στην ταφόπετρα σφαγμένοι θα μείνουμε, για σένα αιώνιος κόνος και του γονιού σε νερόπιασμα» (στ. 1082-1089).

Η αντίθεση φάνεσθαι / είναι

- Η Θ φαίνεται ότι αντιπоставεί στην επιθυμία του αδελφού της και βασιλιά Θεοκλύμενου, αλλά στην ουσία δείχνει πραγματική αγάπη στον αδελφό της, γιατί με τη στάση της τον αποτρέπει από την αδικία, την ασέβεια και ταυτόχρονα φροντίζει για τη ζωή του (να μη συγκρουστεί με τον Μενέλαο)

► Βασική ιδέα: Η ιδέα που δεσπόζει είναι το δίκαιο και η σύγκρουσή του με το άδικο. Στο τέλος της κτηνής νηστείας το δίκαιο απέναντι στην οδία, την αυταρέσκια και τη βία του βασιλιά Θεοκλύμενου. Ο Ευριπίδης μέσα από την απόφασή της Θεάς βρίσκει τον ευαίρετο να διακηρύξει σε όλους τους ανθρώπους μια μεγάλη και διαχρονική αλήθεια: «Κανένας δεν ευτύχησε με το άδικο· μόνο με το δίκαιο υπάρχουν επιίδες να αυξάνουν οι άνθρωποι».

III. ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ (στοιχεία ήθους)

• ήθος και διάνοια Ελένης

Η ικεσία Ελένης

ικεσία προς τη Θεονόη σε συνδυασμό με λογική επιχειρηματολογία και χρήση πολλών γνωμικών

Επίκληση στο συναίσθημα

Προσπαθεί να συγκινήσει τη Θ, να την κάνει να αναλογιστεί τον πόνο της γυναίκας, που κινδυνεύει να χάσει τον άντρα της, τον οποίο βρήκε μετά από πολλά χρόνια.

- Τραγική η κατάσταση της Ελένης: Ενώ ο Μ σώθηκε και συναντήθηκαν μετά από τόσα χρόνια, τώρα θα χαθεί.
- Αυσθήμηση του ονόματός της στην Ελλάδα = ανάγκη αποκατάστασης (δικής της και της κόρης της)
- Θυμίζει ότι είναι θύμα του δόλου των θεών

Επίκληση στη λογική

Προσπαθεί να τονίσει τις συνέπειες που θα έχει η απόφασή της. Αν η Θ δεν υπηρετήσει την ευσέβεια και το δίκαιο, θα υπάρξει τιμωρία εκ μέρους των θεών.

- επικαλείται το σεβασμό στον πατέρα της (η ίδια η Ελένη βρίσκεται στο μνήμα του Πρωτέα) και την υποχρέωση της Θ να πραγματοποιήσει το γέρος που είχε αναλάβει ο Πρωτέας, δηλαδή να παραδώσει την Ελένη στον Μενέλαο (πράγμα που δε θα γίνει αν ο Μενέλαος σκοτωθεί).
- Η Ελένη είναι ήδη ικέτισσα στον τάφο του Πρωτέα (ικέτες = ιερά πρόσωπα, τα προστατεύουν οι θεοί)

Επίκληση στο ήθος του δέκτη (ήθος Θεονόης)

- επικαλείται την προφητική της ιδιότητα (ντροπή για μια μάντισσα να μην είναι δίκαιη)
- επικαλείται την ευσέβεια της Θεονόης (ο θεός μισεί τη βία)

Επίκληση στο ήθος του αντιπάλου (έλλειψη ήθους Θεοκλύμενου)

- επισημαίνει ότι ο αδερφός της, ο Θεοκλύμενος, είναι άδικος και βίαιος

Επίκληση στο ήθος του ομιλητή (ήθος Ελένης)

Η Ελένη προσπαθεί να τονίσει το δικό της ήθος σε συνδυασμό με τις συμφορές της.

Τα επιχειρήματα της Ελένης απευθύνονται στη λογική-κρίση της Θεονόης, στην ευαισθησία της και κυρίως στις ηθικές της αρχές.

Αποδεικνύονται πειστικά, γιατί κατορθώνουν να επηρεάσουν τη λογική της και να τη συγκινήσουν.

Εν τέλει θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα επιχειρήματα της Ελένης τύποις απευθύνονται στο συναίσθημα, αλλά στην ουσία απευθύνονται στη λογική της Θεονόης.

Κώδικας ηθικής

- απόδοση δικαιοσύνης (ο άνθρωπος ζει σύμφωνα με τη δικαιοσύνη, έστω και ενάντια στο προσωπικό του συμφέρον, ωσαφύγει τις άδικες και ταπεινές πράξεις, με τις οποίες μπορεί να κερδίσει την εύνοια κάποιου άλλου, επιστρέφει αυτό που δεν του ανήκει)
- αποφυγή βίας (αποκτούμε τα αγαθά δίκαια, χωρίς χρήση βίας)
- ευσέβεια προς τους θεούς
- σεβασμός του πεπαιμένου πατέρα (συνέχιση-μίμηση της σωστής συμπεριφοράς του)

Επιπρόσθετα η Ελένη θα μπορούσε να τονίσει περισσότερο (δεν το κάνει όμως)

- τη δική της ευσέβεια
- τη γυναικεία αλληλεγγύη
- την αδικία του Θεοκλύμενου

• ήθος και διάνοια Μενέλαου Ο λόγος του Μενέλαου

Επίκληση στη λογική

- Παρουσιάζει στη Θ το δίκαιο αίτημά του να πάρει τη γυναίκα του πίσω
- Μεταθέτει την ευθύνη στη Θ για την απόδοση δικαιοσύνης

Επίκληση στο ήθος του δέκτη (ήθος Θεονόης)

Τονίζει πως ότι συμβεί θα έχει μεγάλο ηθικό κόστος για τη Θ:

- απευθύνεται στην προφητική ιδιότητά της Θεονόης (απειλή της φήμης, του ονόματός της, της ευσέβειας της μάντισσας = θα τη λεν κακιά)
- απευθύνεται στην ιδιότητα της κόρης: η αυτοκτονία τους πάνω στον τάφο θα ντροπιάσει τον Πρωτέα και θα γίνει αίτιο πόνου και ατίμωσης για την ίδια

Επικαλείται – Ικετεύει τους εξ ορισμού ανωτέρους του, δηλαδή τον νεκρό Πρωτέα και τον Θεό (και όχι τη Θεονόη)

- Επίκληση του νεκρού Πρωτέα (σύμμαχος)
 - Επίκληση του Άδη (Θεός)
- ⇒ αυτό εκφράζει το ανδρικό ηρωικό ήθος

Επίκληση στο συναίσθημα

- Απειθύνεται στην ιδιότητα της αδερφής
- Εκφράζει μια διπλή απειλή με την αποκάλυψη του όρκου που έδωσε στην Ελένη.
 - α) θα συγκρουστεί με τον Θεοκλύμενο και είτε θα τον σκοτώσει (απειλή της ζωής του Θεοκλύμενου) είτε θα σκοτωθεί
 - β) θα σκοτώσει την Ελένη και μετά θα σκοτωθεί ο ίδιος

Στην ενότητα αυτή φίνεται το ανδρικό ηρωικό ήθος, η τιμή και η αξιοπρέπεια του ομηρικού ήρωα. Ο νικητής της Τροίας δεν παραιτά, ακόμη και όταν βρίσκεται σε δεινή θέση. Ο τρόπος του Μενέλαου είναι πιο αποφασιστικό, και καταφεύγει κυρίως στη λογική και στον εκβιασμό (απειλές).

• ήθος και διάνοια Θεονόης

Οι τρεις ιδιότητες της Θεονόης:

Μάντισσα

- ευεξία
- συντάσσεται με τη γνώμη της Ήρας και τη δικαιοσύνη – δε συντάσσεται με την Αφροδίτη με την οποία δεν έχει καμία σχέση ως προφήτισσα
- σωφροσύνη, ευθυκρισία δικαιοσύνη (θα ήταν άδικο ο Μ. να χάσει πάλι τη γυναίκα του)
- φόβος τιφωρίας των θεών
- φροντίδα για το καλό της όνομα (μάντισσα)

Κόρη του Πρωτέα

- σεβασμός της μνήμης του πατέρα (κόρη)

Αδερφή του Θεοκλύμενου

- αδερφική σχέση (θα ωφεληθεί και ο αδερφός της) βλ παραπάνω φαίνεται / είναι (αδερφή) Ευριπίδη, Ελένη (412 π.Χ.)

► Τραγικότητα των ηρώων: Ο Μενέλαος και η Ελένη δεν ορίζουν τη μοίρα τους. Το μέλλον τους πάντα εξαρτάτο από τα παιχνίδια των θεών, αλλά, όπως φαίνεται, τώρα θα εξαρτηθεί και από τις αποφάσεις της Θεονόης. Μετά την πρώτη απόφαση της μάντισσας, οι θεοί αναστατώνονται. Ο Μενέλαος και η Ελένη βρίσκονται παγιδευμένοι σε μια τραγική κατάσταση, αντιμετωπίζοντας με το θάνατο. Με την τελική απόφαση της Θεονόης, ύστερα από το φόβο και την αχμωία, έρχεται η ανακούφιση, ην όμως είναι προσωρινή. Η Θεονόη δεν καθόρισε την τελική τύχη για την τύχη των δυο ηρώων. Η ψυχή όλων, επομένως, χιτίζεται με νέα αχμωία και προετοιμάζεται είτε η ατιμωμένη της Επιδάμνης δίκης.

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΧΕΙΑ

- Τυπικό εξιγνιστικό-καθαρισμό (η είσοδος της Θεονόης, βλ. παραπάνω)